

Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi

The International Journal of Economic and Social Research

2026, 22(1)

Veblen'in Adalet ve İktisadi Adalet Anlayışı

Veblen's Understanding of Justice and Economic Justice

Yaşar ALKAN¹

Geliş Tarihi (Received): 04.09.2025

Kabul Tarihi (Accepted): 21.02.2026

Yayın Tarihi (Published): 30.06.2026

Öz: Bu makale, Thorstein Bunde Veblen'in adalet ve iktisadi adalet anlayışını kapitalist sistem eleştirisi çerçevesinde incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmanın temel sorusu, Veblen'in adaleti nasıl kavramsallaştırdığı ve bu kavrayışın kapitalist üretim ve bölüşüm ilişkilerine yönelik eleştirisiyle nasıl bütünleştiğidir. O, zamanının sosyoekonomik yapılarını eleştirel şekilde inceleyen öncü bir ekonomist ve sosyologdur. Veblen'in adalet ve iktisadi adalet anlayışı, kapitalizme ve onun ortaya çıkardığı toplumsal yapılara yönelik eleştirisiyle iç içedir. O, adaleti yalnızca yasal veya ahlaki bir kavram olarak değil, kaynakların ve fırsatların eşit dağıtımıyla karakterize edilen sosyoekonomik bir durum olarak görmüştür. Kapitalist sistemi eleştirmiştir; kapitalist sistemin, gösterişçi tüketim ve aylak sınıf gibi öğeler aracılığıyla doğal olarak eşitsizliği ve adaletsizliği beslediğine inanmıştır. Veblen'in yaklaşımına göre, iktisadi adaletin sağlanması, bireysel kârdan ziyade endüstriyel verimliliği ve kolektif refahı teşvik etmeye yönelik toplumsal değerlerin ve kurumların yeniden yapılandırılmasını gerektirmektedir. Malların üretiminin ve dağıtımının azınlığın çıkarları yerine topluma hizmet ettiği bir sistemi savunmaktadır. Bu çerçevede iktisadi adalet, üretim ve dağıtım süreçlerinin belirli bir ayrıcalıklı kesimin çıkarları yerine toplumsal faydayı gözetten bir kurumsal düzen içinde yeniden yapılandırılmasını gerektiren bir ilke olarak değerlendirilmektedir. Veblen'in ifade ettiği fikirler, ekonomik sonuçları şekillendirmede güç dinamiklerinin ve kültürel normların rolünü vurgulayarak adalet ve iktisadi adalet hakkındaki geleneksel kavramlara meydan okumaktadır. Kitapları ve makaleleri, adaletin gerçek haline ulaşmak için yapısal eşitsizlikleri ele almanın ve ekonomik sistemlerin etik temellerini yeniden düşünmenin önemini vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Veblen, Adalet, İktisadi Adalet, Gösterişçi Tüketim, Aylak Sınıf

&

Abstract: This article aims to examine Thorstein Bunde Veblen's conception of justice and economic justice within the framework of his critique of capitalism. The central question of the study is how Veblen conceptualizes justice and how this understanding is integrated into his analysis of capitalist production and distribution relations. He is a pioneering economist and sociologist whose work critically examined the socioeconomic structures of his time. Veblen's understanding of justice and economic justice is deeply intertwined with his critique of capitalism and the social structures it engenders. He viewed justice not merely as a legal or moral concept but as a socio-economic condition characterized by the equitable distribution of resources and opportunities. He was critical of the capitalist system, which he believed inherently fostered inequality and injustice through mechanisms like conspicuous consumption and the leisure class. In Veblen's perception, economic justice requires a restructuring of societal values and institutions to promote industrial efficiency and collective well-being over individual profit. He upholds a system where the production and distribution of goods serve the community rather than the interests of the few. Within this framework, economic justice is interpreted as a principle requiring the reorganization of production and distribution processes so that they serve social benefit rather than the interests of a privileged minority. Veblen's expressed ideas challenge conventional notions of justice and economic justice by highlighting the role of power dynamics and cultural norms in shaping economic outcomes. His books and essays underscore the importance of addressing structural inequalities and rethinking the ethical foundations of economic systems to achieve true justice.

Keywords: Veblen, Justice, Economic Justice, Conspicuous Consumption, Leisure Class

Atıf/Cite as: Alkan, Y. (2026). Veblen'in Adalet ve İktisadi Adalet Anlayışı. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 22(1), 36-50.

İntihal-Plagiarizm/Etik-Ethic: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği, araştırma ve yayın etiğine uyulduğu teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and it has been confirmed that it is plagiarism-free and complies with research and publication ethics. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ijaws>

Copyright © Published by Bolu Abant İzzet Baysal University, Since 2005 – Bolu

¹ Doç. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Kula Meslek Yüksekokulu, yasar.alkan@cbu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9553-5646

1. Giriş

Thorstein Veblen, sosyal bilimlerde ve özellikle kurumların ekonomiye etkileri konusunda önde gelen isimlerden biri olarak akademik yolculuğunda, kapitalist sistemin özelliklerinin ve ortaya çıkardığı etkilerinin keskin bir eleştirmeni olmuştur (Tilman, 2015). Toplumda, tüketim ve boş zaman kullanımının (aylaklığın) rolüne dair yeni bir bakış açısı sunan Veblen, iktisadi faaliyetlerin, klasik ekonomik doktrinin önerdiği gibi yalnızca rasyonel kişisel çıkarlar tarafından değil, aynı zamanda sosyal ve kültürel güçler tarafından da yönlendirildiğini öne sürmüştür. Bireylerin, iktisadi adaleti zedeler şekilde gerçekleştirdikleri tüketim faaliyetlerini, zenginlik ve statü belirtmek için nasıl kullandıklarını ve böylece toplumsal bir hiyerarşiye nasıl katıldıklarını tanımlamak için 'gösterişçi tüketim' terimini kullanarak odak noktasını, klasik ekonomik anlayışın üretim odaklı analizinden tüketim odaklı bir eleştiriye kaydırmıştır (Veblen, 1899/2005). O, ifade ettiği fikirlerle, kapitalizm içindeki verimsizliklere yol açan çelişkilere değinmiş ve teknolojik ilerlemelerin gelişimden ziyade sıklıkla toplumsal parçalanmaya yol açtığını belirtmiştir. Disiplinler arası yaklaşımında ekonomiyi, sosyolojiyi ve antropolojiyi birleştirerek endüstriyel toplumun eleştirisinde benzersiz bir ses haline gelmiştir.

Veblen'in adalet ve iktisadi adalet analizleri, sosyal ve ekonomik sistemlerin, servet birikimini, gelirin dağıtım yöntemlerini, statü rekabetini önceliklendiren mekanizmalar aracılığıyla eşitsizliğin ve adaletsizliğin nasıl sürdürüldüğüne ilişkin gözlemlerine dayanmaktadır. Onun adalet anlayışı, kaynakların ve fırsatların eşit dağıtımıyla adaletin tanımlandığı bir sosyo-ekonomik çerçeveyi kapsayacak şekilde yasal ve ahlaki boyutların ötesine geçmektedir. İktisadi adaletin tesisini zorlaştıran etkileriyle gösterişçi tüketim, zenginlerin sahip olduğu israf kültürünün gözler önüne serilmesini sağlayarak toplumsal tabakalaşmaya yol açan daha geniş bir sistemin göstergesi olmaktadır. Kapitalist ekonomi, irrasyonel addedilen verimsiz tüketim davranışlarını teşvik ettiği için temelde kusurludur ve iktisadi adalet, zenginlerin davranışlarının dengelenip toplumun ihtiyaçlarını önceliklendiren bir ekonomiyi gerektirmesiyle statükoya meydan okumaktadır. Veblen'e göre endüstriyel üretim ile teknolojik ilerleme, mütemadiyen ayrıcalıklı bir azınlığın çıkarlarına hizmet etmektedir. Kurumlar, kolektif refahı artırıp adil bir şekilde dağıtılmasını teşvik etmek için değişen teknolojik ve toplumsal koşullara uygun olarak radikal bir yeniden yapılandırılmaya tabi tutulmalıdır. Kâr odaklı kapitalist ekonomik sistem, sadece zenginlerin insafına bırakılarak düzeltilemez.

Bu çalışmada Veblen'in, eşitsizliğin gerekçelerine ve oluşturduğu zararların tazmin edilmesine yönelik değerlendirmeleri, daha adil ve iktisadi adalet hizmet edebilecek sistem inşası oluşturulabilmesi açısından ele alınmaktadır. Onun adalet ve iktisadi adalet anlayışı, kapitalist sistem eleştirisi çerçevesinde bütüncül bir analize imkan vermektedir. Ana odak, Veblen'in, eşitsizliğin ortaya çıkış gerekçelerini nasıl temellendirdiği ve bu eşitsizliklerin doğurduğu zararların hangi kurumsal dönüşümler yoluyla telafi edilebileceğine dair nasıl bir perspektif sunduğudur. Bu bağlamda makale, Veblen'in kapitalizme yönelik eleştirel tespitlerini aktarmakla yetinmemektedir. Onun kurumsal yaklaşımını iktisadi adalet tartışmaları açısından sistematik bir çerçeve içinde değerlendirmeyi hedeflemektedir.

Makale, yapısal olarak üç temel eksen etrafında kurgulanmıştır. İlk olarak Veblen'in kurumsalcı düşüncesi ve kapitalizm çözümlemesi ele alınmaktadır. Bu bağlamda ekonomik davranışların bireysel rasyonaliteyle sınırlı olmadığı, kültürel normlar ve güç ilişkileri tarafından şekillendiği ortaya konulmaktadır. Bu bölüm, çalışmanın teorik zeminini oluşturmakta ve adalet kavramının sadece hukuki ya da ahlaki bir kategori olarak ele alnamayacağını göstermektedir. İkinci eksen, gösterişçi tüketim, aylak sınıf ve gıyabında mülkiyet gibi kavramlar üzerinden kapitalist sistemde eşitsizliğin nasıl yeniden üretildiği analiz edilmektedir. Bu kısımda eşitsizlik, bireysel başarısızlıklardan ziyade statü rekabetini ve kâr maksimizasyonunu teşvik eden kurumsal yapıların bir sonucu olarak değerlendirilmektedir. Böylece adaletsizlik, sistemin işleyiş mantığıyla doğrudan ilişkilendirilmektedir. Üçüncüsü ise Veblen'in iktisadi adalet anlayışı, üretim ve dağıtım süreçlerinin toplumsal fayda temelinde yeniden düzenlenmesi gerekliliği üzerinden tartışılmaktadır. Bu kısımda mülkiyet ilişkileri, gelir dağılımı ve teknolojik

gelişmenin yönü adalet perspektifiyle ele alınmakta; kurumların değişen toplumsal ve teknolojik koşullara uyum sağlayacak şekilde yeniden yapılandırılması gerektiği savunulmaktadır.

Belirtilen yapısal bütünlük içinde makale, eşitsizliğin gerekçelerini açıklayarak bu eşitsizliklerin telafisine yönelik kurumsal dönüşüm önerilerini birbirine bağlamaktadır. Dolayısıyla çalışmanın temel argümanı, iktisadi adaletin hem bireysel ahlaki tercihlerle hem de onlarla mündemiç olan kapitalist sistemin kurumsal temellerinin sorgulanması ve yeniden inşasıyla mümkün olabileceğidir. Veblen'in analizleri bu açıdan, daha adil ve toplumsal refahı önceleyen bir ekonomik düzenin teorik imkânlarını tartışmak için eleştirel bir zemin sunmaktadır.

2. Veblen ve Kurumsal İktisat Hakkında

Thorstein Bunde Veblen (1857-1929), tarımsal üretimde faaliyette bulunan Norveçli bir göçmen ailenin oğlu olarak dünyaya gelmiştir. O, çiftlikte kendine düşen işleri yapmak yerine tavan arasında kitap okuyarak yıllarını geçiren bir çocuk olmuştur. Amerika'daki Norveçliler'in anadillerine bağlılığı sebebiyle günlük kullanımına sahip olmadığı İngilizce'yi bir yabancı dil olarak öğrenmek zorunda kalmış ve üniversiteye gidinceye kadar düzgünce öğrenip konuşma hususunda zorlanmıştır. Veblen'in temel yaşam felsefesinde toplumdan uzak durma ve yabancılaşma bir hastalık işaretidir. Bu yüzden eğitimi ve sosyal etkileşimini artırmasına vesile olması umuduyla ailesi, çiftçilik yaptıkları yere yakın olan ve Lutherci bir papaz olması düşünülerek gönderildiği Carleton Koleji'ne göndermişlerdir. Dehası, hocaları tarafından da kabul edilen fakat şüpheyle yaklaşılan Veblen, hocası John Bates Clark'ın takdirini kazanmıştır. Carleton'dan ayrılırken akademik kariyer yapmaya karar verip Yale'e geçmiş ve 1884'te en yüksek notlarla doktorasını tamamlamıştır. Daha sonraki dönemlerde yakalandığı hastalıklar sebebiyle, ünlü kuramına giden yolda zihnine etkili analizleri soğan siyasi bildiriler, iktisat, sosyoloji, Lutherci ilahi kitapları, antropoloji tezleri gibi alanlarda okuma yapma ve kendi deyimiyle aylak aylak gezme imkânı bulmuştur. Yaşadığı işsizlik dönemleri, toplumdan soyutlanmasını hızlandırmıştır. Yaklaşık yedi yıl boyunca işsizliğin getirdiği bir tecrit hayatından sonra J. Laurence Laughlin'in desteğiyle Cornell Üniversitesi ve ertesi yıl Rockefeller'ın kurduğu ve iş dünyasındaki imparatorluğun eğitim dünyası içindeki vücut bulmuş hali gibi olan Chicago Üniversitesi bünyesinde öğretim üyesi olarak çalışma imkanı bulmuştur. İktisadi açıdan kişisel durumu, çözmeye çalıştığı politik ekonomi kadar karmaşık olan Veblen, üniversitede birçok göreve getirilmesine rağmen, açık sözlülüğü ve sıra dışı davranışları yüzünden kariyerini yüksek başarı seviyesinde sürdürmekte zorlanmıştır (Bottomore, 1993: 593; Heilbroner, 2013: 191-194).

Veblen, her ne kadar *a priori* sosyalleşme açısından tersini savunduğu zamanlar olsa da, içinde yaşadığı telaşlı, itişip kakışan, sürü halindeki toplumdan uzak durup ilgisiz, bir şeye karışmayan, uzak, soğuk, bir yabancı gibi yaşamayı tercih etmiştir. Ona göre dünya, kalıplara uymaz, yasaklayıcıdır ve bu sistem içerisindeki bir öge olan iktisat, maddiyatçılığı diferansiyel hesaplarla haklı çıkaran Victoria dönemi ekonomistlerinin terbiyeli ve ince oyunuyla ilgili değildir. Veblen ekonomi oyunuyla değil, oyuncularıyla; oyunun konusuyla değil, 'iş sistemi' adlı özel bir oyunla sonuçlanan bir töreler ve gelenekler bütünüyle mücadele halinde olagelmıştır. Ekonomik insan ve onun davranışlarını, yaşadığı toplumun gerçekleriyle eleştirel gözle irdeleyip mevcut sistemin asıl yapısını anlamaya çalışarak analiz etmeye çabalamıştır. Bir dizi dikkate değer makale ve iki etkileyici, ses getiren kitapla ülke çapında ün kazanmış olan Veblen'in genellikle eksantrik içeriğe sahip yazıları, acıyla dolu, dramatik alaylarla ve yoğun ironilerle bezeli olmuştur. O, sosyalist literatürü yoğun bir biçimde okumuştur. Marksizm ile Sosyalizm analizleri tenkit edici yorumlarla dolu olmuştur. Marx'ın düşüncesindeki özellikle Hegelci, erekbilimsel gördüğü temel, ekonomik evrimin, tarihin maddeci kavranışının ve değer teorisinin sorunlarına dikkat çekerek sosyal davranışların oluşumundaki kültürel ve psikolojik öğeleri vurgulayıp milliyetçiliğin gücüne ve Almanya'daki sosyalist hareket üzerindeki etkisine işaret etmiştir. Sosyal bilimlerde, insan davranışını ve sosyal ilişki kalıplarını şekillendirmede bireysel ve sosyal yapının rollerini ortaya çıkarma çabasına yönelik analizler önemlidir. İktisadi ve sosyal davranış kalıplarını tamamen mikro terimlerle açıklamaya yönelen Neoliberalizm yerine, yirminci yüzyılda gerçekleştirilen

ve bireysel tercihin deneyimini, sosyal yapının bariz gücüyle uzlaştırmak için disiplinler arası bir çaba harcanması gerektiğini önceleyen yöntem Veblen'den gelmiştir. O, on dokuzuncu yüzyıl sonunun kapitalizminin belli başlı ideolojileri, girişimci, özel olarak evrimcilik ve fiyat teorisi üzerinde çalışarak bunları, içinde serpilip güçlendikleri topluma uyarlamıştır. Yazılarıyla Kurumsal İktisat analizine esin kaynağı olup Galbraith ile C. Wright Mills gibi isimleri etkilemiştir. Amerikan endüstriyalizminin önde gelen eleştiricilerinden birisi olarak tanınmıştır. Yazıları ve kitapları, fonksiyonları ve hizmet ettikleri amaçlar ne olursa olsun ülkesindeki veya başka ülkelerdeki her çağdaş kurumun ortaya çıkardığı zararlı sonuçları sergileme açısından ilginç ve önemlidir (Benkler, 2022: 32; Heilbroner, 2013: 196-199; Marshall, 1999: 786-787).

Veblen'in *The Theory of the Leisure Class* (Aylak Sınıfın Teorisi)² (1899) eseri, özel bir etki oluşturmamasının beklendiğine dair herhangi bir belirti olmamasına rağmen sıra dışı bir üne kavuşmuştur (Dorfman, 1934). Kitabında tanımladığı aylak sınıf (*leisure class*), Veblen'e ait bir kavramdır. ABD'de endüstriyel kapitalizm geliştikçe bir toplumsal kimlik duygusuna sahip tüketim grupları oluşmaya başlamıştır. Ticaret ve imalat sayesinde oldukça büyük servetler edinen Kuzey Amerika'nın yeni filizlenen zengin orta sınıfının, Avrupa'daki üst sınıfların yaşam tarzlarını taklit etmeye çalışan yeni bir aristokrasi sınıfı geliştirmesi, Veblen'in, gösterişli veya gösterişçi tüketim (*conspicuous consumption*) analizini ortaya çıkarmıştır. Eseri, ABD'de işverenlerden oluşan ve boş zamanı çokça bulunan bir kesimin temsil ettiği, gösterişçi biçimde tüketim yapan, asalak bir aylak sınıfın varlığından söz etmektedir. Bu aylak elit, modern işletmelerin ABD'nin sanayileşmesi sırasındaki rekabetçi mücadelesinin ürünü olup 'mutlak mülkiyet' ile 'emek harcama içgüdü'sü'nden ayrılarak üyelerini, statülerini kamusal alanda sürekli göze batacak biçimde göstermeye iten 'gösterişçi tüketim' sürecine girmişlerdir. Veblen'e göre özel bir hedonizm biçimi olarak 'gösterişçi boş zaman' faaliyetleriyle bu elit kesimin; burjuvazi, toprak sahipleri ve sonradan görmeler (*parvenu*) gibi birbirinden farklı kesimlerden oluşan unsurları bir araya getirdiğini ileri sürmüştür. Veblen, *Theory of the Business Enterprise*³ (1904) çalışmasıyla Neoklasik fiyat teorilerini eleştirip piyasa mekanizmasının savurganlığa, sahtekarlıklara ve işçinin üretiminin sömürülmesine nasıl yol açtığını sistematik bir yaklaşımla ortaya koymuştur. İnsan tabiatıyla ilgili görüşlerini belirttiği *Instinct of Workmanship*⁴ (1914) eserinde, Neoklasiklerin 'psikolojik hedonizm' yani hazza odaklı insan kavramında kişinin, uyarıma bağlı olarak yeri değişen ama şekli değişmeyen mutluluk arzusuyla dolu, öncesi ve sonrası olmayan homojen bir top gibi titreşen bir zevk ve acı terazisi olduğunu söylemiştir. Veblen, belki de en derinlikli ve kapsamlı incelemesine, insanın tabiatı kuramını geliştirdiği bu kitabında girişmiştir. Ona göre insanda bulunan hayatı sürdürme eğilimi (çalışma içgüdü'sü) yapıcı iken yırtıcılık (avcılık içgüdü'sü) yıkıcıdır. Modern kurumların iç içe geçmişliği, insanın yıkıcı yönüne güç vermektedir (Buğra, 1995: 173-174; Dowd, 2013: 116-119; Marshall, 1999: 49-50).

Veblen'in 1890-1925 yılları arasında sürdürdüğü çalışmalardan kaynak bulan 'Kurumsal İktisat', (tümüyle olmasa da) Alman Tarihçi Okulundan etkilenmiş bir yaklaşım gibi algılanmaktadır. Yöntemsel bireyciliğe karşı çıkışları ve politik ekonomi içindeki soyutlama eğiliminde, ayrıntılı gözlemlerin yol göstericiliğine dayanan ampirik araştırmalara yer verilmeyişini hedef alan eleştirileri, iki okulu birleştirir gibi gözükmektedir. Kurumsal İktisat, tarihsel olmaktan çok sosyolojik bir vurgu içermesiyle temel bir farklılaşmaya sahiptir. Veblen'in klasik iktisatçılara yönelik yaptığı, ekonomiyi statik bir sistem olarak algılayışları ve soyutlama eğiliminin dinamik bir yaklaşımla bağdaşamayacağı şeklinde eleştirisi dikkat çekicidir. O, rasyonellik varsayımının iktisadi birimleri sürekli fayda-maliyet analizi yapan 'ışık hızında hesap makineleri' olarak ele aldığı söylemiştir. Gündelik yaşamda ise ne bireylerin gerekli bilginin bütününe sahip olduğu ne de tüm gerekli bilgiyi kullanarak seçim yapabilecek zihinsel kapasiteye sahip olduğu gerçeğiyle yüzleşilmektedir. İktisat teorisinin insanları, zevk-zahmet hesabı yapan yaratıklar saymasını gerçek dışı bulan Veblen; çoğu iktisadi analiz yöntemlerini statik olmakla, iktisadi olayların değişmezliğini kabul etmekle suçlamıştır. Ona göre bu gibi iktisadi analizleri benimseyenlerin evrimci

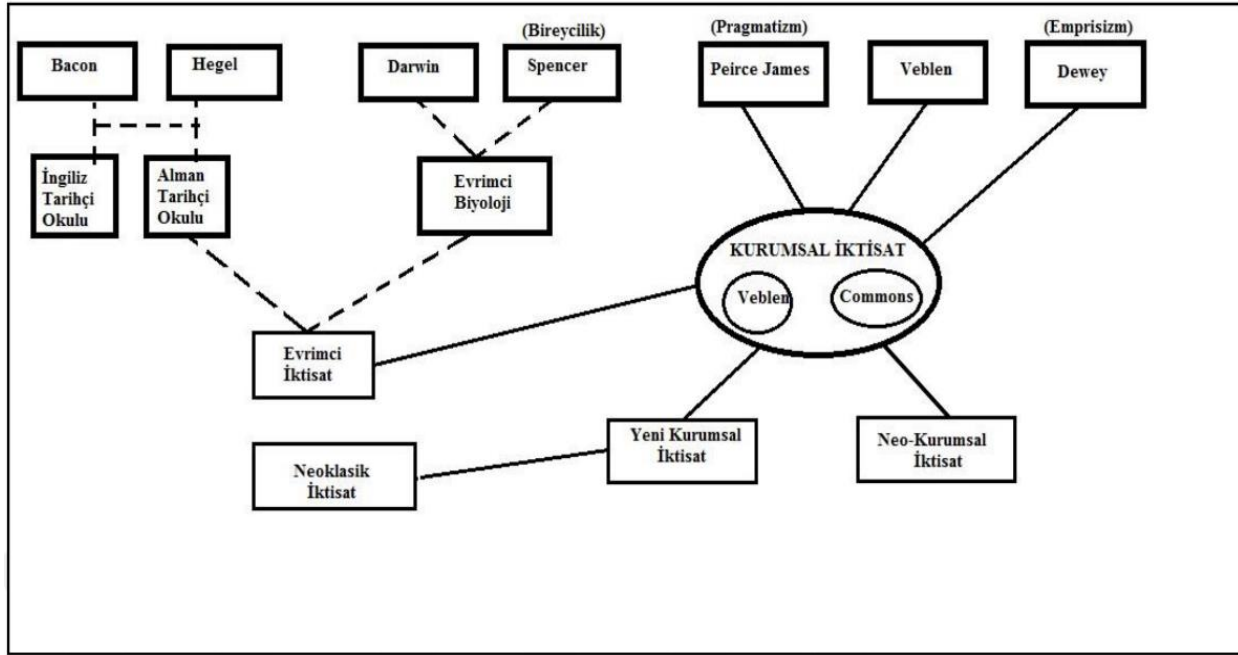
² 'Boş Zaman Sınıfı Teorisi' şeklinde de tercüme edilebilir.

³ 'Ticari Kurum Teorisi' şeklinde tercüme edilebilir.

⁴ 'Ustalık İçgüdü'sü' şeklinde tercüme edilebilir.

görüşü anlamayıp değişmeye yer bırakmayan tabii ücret, normal değer vb. kavramları kabul etmeleri, toplumun evrimini ihmal etmelerine neden olmaktadır. Veblen, toplumun parçalı evriminin, değişiminin gerekli ve mümkün olduğunu kabul etmiş, kapitalist sistemin yıkılacağı görüşünü paylaşmamıştır. O, varlıkların biyolojik olarak en zinde olanlara eş oldukları inancına tamamen karşı gelerek gerçekte bu akıl yürütmeyi tersine çevirip iş dünyasında 'yönetim için seçilmiş' türde karakterlerin, barbarlardan daha iyi olmamakla birlikte toplumun daha ilkel bir formuna doğru 'atıldıkları'nı ileri sürmüştür. Kurumlar ise süreklilik arz eden sistematik etkileriyle medeniyetlerini ilerleterek toplumu, Kurumsal İktisat anlayışı sayesinde en iyi hale getirebilirler. (Baudrillard, 2009: 74-79; Kazgan, 2000: 188-189; Ritzer, 2000: 249-253). Veblen'in etkisini yansıtan Kurumsal İktisat, şu şekilde ele alınan sistemli bir grafik yardımıyla özetlenebilir:

Grafik 1. Kurumsal İktisat

Kaynak: Oğuz, 2017: 142

3. Veblen'e Göre Adalet

Veblen, adalet konusunda kapitalizm, toplumsal eşitsizlik ve iktisadi davranışın kültürel temellerine yönelik olarak ekonomik üretkenlik, toplumsal normlar ve kurumsal gelişme arasındaki etkileşime odaklanmıştır. Salt hukukun adaleti sağlamada başarısız olabileceğini söylerken hukuki teknik ayrıntılardan kaynaklanan ısrarlı takiplerin çoğu zaman adaletin amaçlarına aykırı sonuçlar doğurabileceğini ifade etmiştir. Ona göre adalet, sosyo-ekonomik yapıların, hukuki ya da ahlaki bir sistem unsuru olarak geleneksel adalet anlayışını aşan ve bunun yerine ekonomik güç ve sosyal normlarla etkileşimde bulunarak kapitalist sistemde hem zenginliğin dağılımını hem de bireysel değeri belirleyen toplumsal değerler bağlamında eşitsizlikleri dengeleyici bir kavramdır. Veblen'in adalet anlayışı dinamik ve bağlamsaldır. Toplumsal ve ekonomik değişim kaçınılmaz olduğundan sabit, evrensel bir adalet standardı fikrini reddetmiştir. Adalet kavramının uygulama yöntemlerinin zamanla evrildiğini, kültürel ve kurumsal bağlam tarafından şekillendirildiğini savunmuştur. Veblen'in adalet yaklaşımı, doğası gereği tarihsel ve sosyolojik olup adaleti, farklı toplumların belirli koşulları ve güç dinamikleriyle ilişkili olarak anlama ihtiyacını vurgulamaktadır. Ona göre mevcudiyetiyle adalet, eşitsizliği sürdüren ve insan gelişimini engelleyen ekonomik ve sosyal yapılar karşısında bir sığınaktır (Daugert, 2020: 28-34; Tilman, 2015: 124/190).

Veblen, adalet standartlarının egemen sınıflar tarafından üretildiğine veya onlar arasında pazarlığa tabi olduğuna inanmıştır. Adalet, kendi başına, baskın kültüre bağlı olmasıyla göreceli bir kavramdır. Ona göre, Kurumsalcı yaklaşımın önemli isimlerden biri olan Clark'ın, ücretleri, emeğin marjinal üretkenliğine bağlıysa, düşük ücret dengesini adaletsizliğin bir koşulu olarak görmemesi, 'doğal' bir adalet standardı oluşturma girişimi açısından yanıltıcı olmaktadır. 'Doğal' dağıtım yasası⁵, insanların, rekabet koşulları altında zorlama veya hile olmadan elde ettikleri her şeyin, mülkiyetin altında yatan kurumuyla adil ve 'doğal' olduğu varsayıldığında ne daha fazla ne de daha az, adil hakları olduğunu söylemektedir. Veblen ve Clark, etik kodların doğası ve oluşumu konusunda çok farklı görüşleri benimseler de kurumların adalet hizmet etmesi gerekliliği üzerinde uzlaşmış addedilebilirler (Davanzati, 2006: 42-43; Veblen, 1908: 173).

Veblen, adalet ve iyi niyet duygusunun, bireyi, umulduğu kadar ileriye götürmeyeceğini fakat adil bir insanın, çoğunluğun kafasındaki ideal insan tipi olarak toplum nezdinde kendini zorluklar karşısında bir dereceye kadar koruyabileceğini düşünmektedir. Kişi, adalet duygusundan ne kadar yoksunsa, kazanımların yarıya dayalı olduğu bir toplum düzeninde o kadar kazanmaktadır. Maddiyata dayalı kültür, adaleti önceleyen insanları zorlamaktadır. Tüketim, birikimi devamlı olarak harekete geçiren dürtüyü ortaya çıkarıp mülkiyetin temel sebebi olan rekabeti yükselmektedir. Kazanç dürtüsü ve maddi birikim kapsayıcılığıyla inşa edilen sistemde, mülkiyete haiz ol(a)mayan fertler, maddi varlık sahipliğinin beraberinde onuru getirdiği algısıyla oluşturulan sosyal yapıyla etkileşime girdiklerinde iktisadi adaletsizliği derinden hissetmektedirler. Topluluk içinde maddi varlık ne kadar eşit, adil dağıtılmış olursa olsun ya da genel refahta bir artış da olsa tekil bireylerin amacı, mal birikiminde bir diğerinin önüne geçmek olduğundan, iktisadi adaletle yönelik müdahalelerde herkesi memnun edebilecek bir başarıdan söz etmek mümkün değildir (Veblen, 2005: 33/37/150).

4. Veblen'e Göre İktisadi Adalet

Veblen'in eserleri bağlamında ele alındığında iktisadi adalet, doğal-ekonomik denge ve eşitlik ilkelerine dayalı olarak bir toplumdaki kaynakların ve fırsatların, adil ve eşit bir şekilde dağıtılmasını ifade etmektedir. Mal ve hizmet üretimine katkıda bulunanların veya bulun(a)mayanların, kazançlardan adil bir pay almasını sağlamayı içermektedir. Modern yaşamda iktisadi adalet, genellikle tüm bireylerin, grupların sosyal ya da ekonomik statülerinden bağımsız olarak kaynaklara ve fırsatlara erişebilme hususunda eşit, adil imkanlara ulaşabilmesiyle ilişkilidir. Veblen, kapitalizmin eleştirel analizi yoluyla iktisadi adaletle hizmet eden ve eşitsizlikleri artırarak zarar veren hususları irdelemiştir. Ekonomik yapılar, toplumsal eşitlik üzerindeki etkileriyle önem arz ederler. Ona göre kapitalizm, toplumsal refahtan çok kârı önceliklendirip azınlığın çıkarlarının, çoğunluğun ihtiyaçlarından daha ağır bastığı bir ekonomik sistemdir. Sistem, doğası gereği eşitsizliği ve toplumsal adaletsizliği beslemektedir. Ekonomik teori açısından iktisadi adalet, amacının ciddiyeti nedeniyle yalnızca kazançların dağıtımı şeklinde ele alınabilecek bir hedonist anlayışı aşan, inşa edildiği ve arasında bulunduğu unsurlarla etkileşimi sayesinde toplumların adil, hakkaniyete uygun, huzurlu ve medeni ilerleyişine katkıda bulunan bir kavramdır. Oysa insanlık, heterojen yapısıyla bu kavramın ideallerinden uzaklaşmaktadır. Nitekim Veblen, *Aylak Sınıfın Teorisi* adlı eserinde, zenginlerin toplumsal statülerini sergilemek için savurganca harcamalarda bulunduklarını ve böylesine bir davranışla, servet birikimi ve toplumsal tabakalaşma döngüsünü sürdürdükleri için toplumsal eşitsizliği daha da kötüleştirdiklerini belirtmektedir. Amansızca kâr peşinde koşan işletmeler, emeğin kendisiyle birlikte ürünlerini ve doğal kaynakları sömürerek zengin kapitalistler ile işçi sınıfı arasında iktisadi adaletsizliği körüklemektedir. Aylak sınıf kurumu; kültürel gelişmeyi, sınıfın kendisine özgü hareketsizliğiyle, gösterişle bezeli israf ve tutuculuk örneği olmasıyla ve dolaylı olarak kurumun kendisinin dayandığı zenginliğin eşitsiz dağılımı sistemi yoluyla engelleyip iktisadi adaleti ulaşılamaz bir noktaya çekmektedir (Veblen, 2005: 139-140; Veblen, 1908: 173).

⁵ *Law of 'natural' distribution* ifadesi kullanılmıştır.

Veblen, *An Inquiry into the Nature of Peace and the Terms of Its Perpetuation* (1917) kitabında, toplumsal eşitliği şekillendiren ekonomik sistemler ile toplumsal istikrar arasındaki ilişkiyi incelemiştir. İktisadi adaletsizlik ve eşitsizlik, toplumsal huzursuzluk ve çatışmanın temel kaynaklarıdır. O, adil bir ekonomik sistemin, iktisadi faaliyetlerin faydalarının toplum genelinde hakkaniyete uygun bir şekilde dağıtılmasını sağlayıp sosyal eşitliği teşvik etmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Daha fazla sosyal eşitlik elde etmek için ekonomik yapıların yeniden düzenlenmesini savunmuştur. Sistem, bireysel kazanımlardan çok toplumun refahını önceliklendirmelidir. İktisadi örgütlenmeye yönelik işbirlikçi ve kolektif yaklaşımlara ihtiyaç duyulmaktadır. Veblen'in iktisadi adalet vizyonu, kâr odaklı bir ekonomik hegemonyadan ziyade sosyal refahı, kaynakların eşit dağıtımını ve toplumun tüm üyelerinin ekonomik karar alma süreçlerine aktif katılımını önemseyen bir ekonomiye geçişi içermiştir (Veblen, 1917: 35-38/299-300).

Veblen, *Absentee Ownership and Business Enterprise in Recent Times: The Case of America* (1923) adlı eserinde, işletme sahiplerinin (hissedarların) genellikle sahip oldukları işletmelerin gerçek yönetiminden ve işleyişinden uzak olduğu işletmelerde, sahiplik ve kontrolün ayrılmasını ifade eden ve Türkçe'ye 'gıyabında sahip olmak' şeklinde çevrilebilecek *absentee ownership* kavramının iktisadi adalet üzerindeki zararlı etkilerini ele almaktadır. Ona göre bu kopuş; sahiplerin, çalışanların ve toplumun refahından ziyade finansal getirileri önceliklendirmesiyle hesap verebilirlik ve sorumluluk eksikliğine yol açmaktadır. İşletmelerin elde ettiği kârlardan yararlananlar ile ekonomik sömürünün yükünü çekenler arasında büyük bir kopukluk oluşturarak iktisadi adaletsizliği artıran bu yapı, zengin bireyleri veya kurumları daha fazla servet sahibi yapıp işletmenin üretken faaliyetlerine doğrudan katılmadan servet biriktirme imkanlarını kolaylaştırmaktadır. Üretim sürecine bilfiil katkıda bulunan işçiler; ücret, tazminat, çalışma koşulları ve ekonomik sonuçları üzerinde etkin bir kontrol sahibi olmadıklarından *absentee ownership* sistemi, adalet ve iktisadi adalet ilkelerini baltalamaktadır (Veblen, 1923: 53/299-300).

Veblen'e göre 'dağıtıcı adalet' veya 'adalet dağıtımı' (*distributive justice*), ekonomik sistemlerin ayrıcalıklı bir azınlığın çıkarları yerine tüm toplumun ihtiyaçlarına hizmet etmesi gerektiği inancına dayanmaktadır. Endüstriler, rekabet koşulları altında, piyasa değeri açısından farklı dallardaki emek türlerine ödenen ücretlerin dağıtım adaletini nasıl tahsis edeceğine ilişkin önemli bir role sahiptirler. 'Bir şeyin değeri, getireceği kadardır' önermesi, piyasa ücret oranının, emeğe atfedilen payı tümüyle belirlemesi yüzünden adaletin dağıtımında olumsuz işleyişe neden olmaktadır. İş birliğine dayalı organizasyonlar ve kolektif iktisadi uygulamalar yoluyla servetin ve kaynakların daha adil bir şekilde dağıtılması gerekmektedir. Kapitalist sistemin ortaya çıkardığı eşitsizlikleri, sosyal refahı hakkaniyete uygun şekilde tesis edebilecek bir dağıtım adaletini sağlamak için Veblen, toplumsal eşitliği ve hesap verebilirliği teşvik eden politikaları ve uygulamaları savunmuştur. Bu, ekonomik faaliyetlerin faydalarının toplumun tüm üyeleri arasında adil bir şekilde paylaşılmasını sağlamak için önlemlerin yanı sıra servetin ve gücün birkaç kişinin yahut ailenin elinde yoğunlaşmasını azaltma çabalarını içermektedir. Servetin dağıtımında eşitlik ve adaletsizlik sorunu, mülkiyet haklarının ya da en azından mülkiyet hakkı iddialarının tartışılabilirliği bir temelin geçerliliğini varsaymaktadır. Ona göre mülkiyet, dağıtımın eşitliğine ve adillğine ilişkin herhangi bir argümanın temel öncülüdür. Varlıklı sınıfların üyeleri, genellikle daha 'adil' bir servet dağıtımının yalnızca insani bir özlem olduğu, mülkiyet düzeninin yeniden düzenlenmesi ve toplumun tüm üyelerinin 'makul' mülkiyet taleplerinin sosyalist duygular ve ideallerden öteye geçmesinin zorluğundan dem vururlar. Herkes için eşit mülkiyet hakları düzeni talebi, onlar için boş bir önermedir. İşte böylesine ön kabullerin mevcudiyetine karşı Veblen, kolektif refahı ve adil kaynak dağıtımını önceliklendirmek için iktisadi yapıların yeniden düzenlenmesini gerektiğini belirtmiştir (Veblen, 1904: 180-183/297-298/502/549; Veblen, 1908: 169).

Veblen, 'telafi edici adalet' veya 'tazmin edici adalet' (*compensatory justice*) nosyonunu, kapitalist sistem ile arşa çıkan gösterişçi tüketim ve eşitsizliği sürdüren toplumsal kurumlar bağlamında değerlendirmiştir. Rekabete dayalı parasal bir ekonomiyi benimsemiş toplum yapısında zenginliğin getirdiği görgüsüzce tüketim, mülkiyet haklarının orantısızlığı ve aylak sınıfın davranışları, toplumu ve bireyleri hem maddi hem de manevi anlamda zedelemektedir. Aylak sınıf, başkalarının üretken çabalarından beslenirken toplumun refahına çok az katkıda bulunması nedeniyle esasen parazittir.

Hakkıyla tatbik edilebilen tazmin edici adalet, aylak sınıfının ayrıcalıklarının ortadan kaldırılmasını, kaynakların daha üretken ve halk açısından yararlı kullanımlara yönlendirilmesini gerektirmektedir. Veblen, toprak sahiplerinin meşru addedilemeyecek kiralara yoluyla kazanılmamış bir gelir artışı edinip büyük servet biriktirdiği yönündeki endişelerini paylaşmıştır ve vergi tabanlı çözümlerle toprak sahiplerinin, toplumun uğradığı zararları telafi etmeleri gerektiğini savunmuştur. Endüstriyel kapitalistler veya genel olarak mülk sahipleri yerine toprak sahiplerine yaptığı vurgu, adaletsizlik konusu irdelendiğinde 'Amerika... gayrimenkulde masraf yapılmaksızın ortaya çıkan değer artışı'⁶ ülkesi olmuştur.' Sözü'nün anlam bulmasına vesile olmaktadır. Bu artışların engellenmesi ve yeniden dağıtılması, zenginlerin insafına bırakılmamalıdır, kurumsal yaptırımlarla tazmin edilmelidir. Kurumlar, mevcut yapılarıyla mülkiyet haklarını, prosedürlerle statükoyu, zenginlerin çıkarlarını, servetin belli alanlarda ve kişilerde biriktirilmesini sağlayan kuralları üretip uygulayarak ekonomik eşitsizlikleri daha da derinleştirmektedir. Bu bağlamda telafi edici adalet, yalnızca servetin yeniden dağıtımını değil, iktisadi etkileşimleri yöneten kurumların sağlam bir temelle yeniden yapılandırılmasını da içermektedir (Camic, 2020: 152; Reinert & Viano, 2012: 318).

5. Kurumlar, Aylak Sınıf ve Gösterişçi Tüketim ile Adalet ve İktisadi Adalet Etkileri

Veblen'e göre kurumlar, sadece baskın ve yaygın kapsayıcılık gerekçelendirmesiyle temellendirilen eğilimleri biçimlendiren bir seçici uyum sürecinin ortaya çıkardığı ürünler olmanın ötesinde hem insanlar arası ilişkiye hem de yaşama yön veren özel yöntemlerin tezahürüdür. Kurumlar, her dönemde belli bir makbul karakter tipinin egemen olmasını sağlayarak geçmişten devralınan bilgi ve birikim ile insanların düşünce tarzlarını etkileyip tutumlarını biçimlendirerek bugünün kurumlarını oluşturmaktadırlar. Bu durum, kurumların, geçmişten devralınmış kalıplar temelinde şekillendirildiği için düşünce tarzları ve eğilimler temelinde hep birer tutucu yaşam tarzını benimsetme saiki yüzünden bugünün gerçeğiyle uyumlu olamamasına yol açmaktadır. Kurumlar yoluyla desteklenen tutuculuk, toplumun alt kesimlerinde tüm enerjinin bugünü yaşamak için harcanıp geleceğe yönelik plan yapılmaması ve üst kesimlerde de hallerinden memnun olup değişime sıcak bakmama şeklinde ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla eşit olmayan servet dağılımı, tabana yayılmış şekliyle zihinlere sirayet eden toplumsal tutuculuğun aşılmasına ket vurmaktadır. İktisadi adaletin olmaması hali, kurumlar vasıtasıyla herkese sirayet etmiştir ve kanıksanmıştır. Veblen, *Why Is Economics Not An Evolutionary Science?* (1898) adlı makalesinde, Darwinciliğin 'doğal seçim'e yönelik üç kuralını iktisada uyarlama amacına sahiptir. Amerikan Kurumsalcılığı girişiminde Veblen, tekil bireyler olarak insanların, kurumlardan değiştirici yönde bir baskı görmedikleri müddetçe, alıştıkları davranış kalıplarına uyumlu şekilde hareket etmeye devam edeceklerini söylemiştir. Ona göre, kurumlarda ve davranışlarda ortaya çıkan değişimler, mutasyona uğrama şeklinde algılanmaktadır ve doğal olarak sosyal yapının böylesine gerçekleşen evrimi, kurumların doğal seçilimine bel bağlayan bir süreci ihtiva etmektedir. Veblen, etkileşimci olmasıyla biyolojik indirgemeciliğe de karşı olan bir düşünürdür (Oğuz, 2017: 107-108; Veblen, 1898).

Kurumlardan ve yapıdan soyutlayarak geliştirilen gelenekçi (klasik ve neo-klasik) ekonomi bilimi XIX. ve XX. yüzyılda tepki çekmeye başlamıştır. Veblen gibi çok boyutlu analizler yapan düşünürler, kurumların eleştirilmesine yönelik taleplerde ön plana çıkmıştır. Veblen'in çözümlemelerinde 'itibar amaçlı harcama', 'gösterişe yönelik tüketim' (*conspicuous waste*), egemenlik altına alınan sınıfların en önemli görevlerinin çalışmak ve üretmek olduğunu göze sokarcasına hatırlatılmasının bir yoludur. Dolayısıyla (yalnızca aylaklık yapmalarına izin verildiği zamanlarda) herkese efendinin sahip olduğu yaşam standartlarını göstermektir. Veblen, evin efendisi adına yani vekaleten (*vicarious consumption*) yapılan eylemler bakış açısı doğrultusunda kadının ataerki toplumdaki konumunu çözümlemiştir. Ona göre, tıpkı kölenin beslenme nedeninin onun karnını doyurma değil işlerde ve hizmetlerde çalıştırma olması gibi; kadının gösterişli giysilere sahip olmasının sebebi de onun güzel görünmesini sağlamaktan ziyade, ihtişamlı giysiler aracılığıyla ait olduğu efendinin/erkeğin sahip olduğu toplumsal iktidar ve ayrıcalığı

⁶ 'unearned increment' ifadesidir.

kanıtlayabilme çabasının tezahürüdür. Bu *vicarious consumption* yani vekaleten tüketim nosyonu, kişileri, git gide tüketimin genelleştirilmiş bir kişisel ödüllendirilme süreci olmaktan öte kimi grupları veya sınıfları, diğerleriyle karşılaştırıldığında ya da diğerlerine oranla daha çok etkileyen toplumsal bir yazgı olarak görmeye yöneltebilir. Veblen'e göre düşüncesizce yapılan aşırı israf (*wasteful expenditure*) dışında prestij sahibi olunmasını sağlayan en önemli vasıtalardan biri, doğrudan ya da vekaleten (*vicarious leisure*) yapılan aylaklıktır (*waste of time*). Nesneleri sadece işlevleriyle sınırlandırabilmek asla mümkün olmadığından, sahiplerine prestij sağlayabilmeleri için aynı zamanda yararsız şeyler olmaları, dünyaya değil de sahiplerinin ait oldukları toplumsal kesime ve kimliğe gönderme yapmaları gerekmektedir. Ona göre, statü farklılıklarını içeren toplumsal bir sınıflandırmaya gitmek temel kuraldır. Bu; tüm diğer akılcı, bilinçli, ahlaki, ideolojik vs. mantık biçimlerine bir çeki düzen verip egemenlik altına alındığını göstermektedir. Nesne üretimi, toplumsal yapıyı belirleyen ayrımlayıcı unsurdur. Fedakârlık temelinde gerekçelendirilmiş bir hizmet anlayışına boyun eğilmesine dayalı tepkisel davranış, dünyanın bir yerlerinde boş zamana sahip olmayı adeta bir soyluluk göstergesinin dışavurumu gibi kabul etmektedir. Boş zaman, çalışma ile çalışmayıp aylakça hareket etme ayrıcalığı sunmasıyla bir değiş tokuş ve anlam kazandırma aracıdır. İnsanlar, toplumsal konumlarını yükseltmek veya yükselttiklerini diğerlerine gösterebilmek için dikkat çekici bir şekilde boşa zaman harcarlar. Aylak sınıftaki insanlar, lüks yerlerde tatil, tasarımcı elinden çıkma giysi veya ismarlama ayakkabılara ödedikleri fahiş fiyatlarla fark oluşturmurlar. İnsanlar, istedikleri statülerini artıran veya koruyan kamusal simgelere sahip olabilmek için, kendilerini ileride maddi açıdan zorlama ihtimali olsa bile kötü addedilebilecek gereksiz harcamalarla dolu bir yaşama katlanabilirler (Bocock, 1997: 24-25; Galbraith, 1988: 5-6/61-62; Giddens, 1999: 332).

6. İş Sistemlerinin Adaleti ve İktisadi Adaleti Sağlamadaki Etkileri

Veblen, ekonomi felsefe, psikoloji ve sosyoloji eğitiminin getirdiği uzmanlık ve entelektüel birikimine bağlı olarak iktisatta 'iş sistemi' adını verdiği geleneklerle ve törelerle ilgilenmiştir. Ona göre, klasik iktisatçıların iddia ettikleri bir türde olan ve doğal yasalara dayalı, ruhani kurallarla işleyen bir ekonomik yapı bulunmamaktadır. Tüm toplumun ve çağının temel niteliklerini kavrayıp sürüklediği yönü saptama arzusunda olan Veblen, Neoklasik iktisatçıların talep kanunu ve işçilerin ücret için çalışıyor oldukları argümanlarını eleştirmektedir. Veblen'e göre, soyut bireyden yola çıkılarak oluşturulan teori, toplumsal gerçeği yansıtmaz. Toplamlar ve toplumun üyeleri olarak bireyler, geçmişlerinin, geleneklerinin ve maddi süreçlerin ürünüdür. Dolayısıyla iktisadi değişim, toplumun ve toplumsal üretim biçimlerinin değişimidir. *Aylak Sınıfın Teorisi* eserinde toplumları ilkel-vahşi, yarı barışçı-barbar ve modern-sınai olacak şekilde tarihsel gelişmişlik düzeylerinde analiz etmiştir. Barbar toplumlarda, *aylak sınıf* şeklinde ifade edilebilecek, rütbeli askerler, rahipler, soylular ve bunların maiyetleri, sınai faaliyetlerden muaf tutulurlar. Veblen'e göre iktisadi adaleti baltalayan bir unsur olan aylak sınıfın ortaya çıkışı, mülkiyetin başlangıcıyla beraber olmuştur. Servet bir güç göstergesidir ve onun getirdiği güç ile şeref, bireyler arasında hasetlik meydana getirir. Veblen, 'yarışma güdüsü' şeklinde ifade ettiği bu durumun, aynı sosyal statüye sahip olan diğerlerinden daha fazla kazanma veya en azından statüyü koruyabilme adına diğerleriyle eşitliği muhafaza edebilme zorunluluğu hissine neden olduğu ifade etmiştir. Yağmacı kültür sisteminde mülkiyet, kölelikle başladığı için çalışmak, bir efendiye itaat etme olarak algılanmıştır. Üst sınıf, mülkiyetin ve servetin getirileri olan çalışmaktan kaçma veya köleler gibi sürekli çalışmaya mecbur kalmama gibi avantajlarıyla 'gösterişçi israf ilkesi' bağlamında tüketim davranışları sergileyebilir. Bu ilkede; nesnelerdeki aşırı yüksek fiyat, güzellikle ve saygınlıkla özdeşleştirildiğinden tüketici, konforu ya da işe yararlığı dikkate almaz ve belli bir pahalılık ilkesine uygun davranmak zorunda kalır. Aylaklığın zıttı ise insanların verimli üretime olumlu bakmasını sağlayan 'işçilik içgüdü' ile ifade edilmektedir. Toplumun verimli işçileri, amacı mal ile hizmet üretmek olan ve uyumlu çalışan ekonomik bir makinenin dişlileri gibidirler. Onlar, toplumun gereksinimlerini karşılayabilecek metalleri üretme çabasında ilerlerken iş adamı-girişimci ve aylak sınıf üyesi, bu sistemin işleyişini bozup düzenli çıktı akışını engelleyerek birikim elde etmektedir. Kapitalist

emek-sermaye çatışması, aylak sınıf lehine ilerleyişin tezahürüdür (Veblen, 1898: 373-397'den aktaran Oğuz, 2017: 119-125).

Veblen'e göre emeğin üretkenliğinin kalıcı kanıtı, maddi üründür. O, iktisat teorisi olarak Marx'ın ortaya koyduğundan daha mantıklı bir sistem olmadığını söylese de analizinde radikaldir fakat siyasi görüşü öyle olmadığı gibi, söylemi de öyle değildir. Veblen (aylak sınıf haricinde) ne 'kapitalizmden' ne 'işçi sınıfından' ne 'yöneten sınıftan' ne de başka bir sınıfın konumlarından dem vurmıştır. Kapitalizm yerine 'iş teşebbüsleri sistemi', işçi sınıfı yerine 'tabandaki halk', güç sahipleri yerine 'çıkar grupları' ifadelerini kullanmayı tercih etmiştir. Kafasındaki sistem olan 'sınai demokrasi' içerisinde firmayı; her daim zıt hedeflerini gözetken, emek, zaman ve malzeme israfını sürdüren, üretimi kısıtlayan, işsizlik oluşturan, işçilerle kavgaya devam eden, yalan reklamlar veren, rekabetçi satışlara giren, lüzumsuz ölçüde ziyana yol açan bir unsur olarak görmektedir (Açıkalın ve diğerleri, 2014: 63; Harvey, 2013: 241; Watson, 2014: 957).

The Engineers and the Price System (2001) eserinde Veblen, işlerin finansal kısmıyla ilgilenen adamı belirtmek için 'girişimci' ile 'iş adamı (iş insanı)' kelimelerini aşağı yukarı aynı bağlamda kullanmaktadır. Küçük işletmelerden ziyade büyük işletmeler yani şirketler, toplumun yıllık gelirinin çok önemli bir payını alma alışkanlıklarının bir sonucu olarak iktisadi adaletin yahut eşitsizliğin belirleyicilerinden olmaktadır. Veblen, ondokuzuncu yüzyıl Amerikan kırsal kesiminde yer alan kentlerin temelde toptan satış, tarım ürünlerinin sevkiyatı ve perakendecilik için tekelleri merkezler olarak işlev gördüklerinden dağıtıcı iktisadi adalet nosyonunda önem arz ettiklerini ifade etmiştir. Böylesine tekelleri bir yapıda, doktrinel tutarlılık ve geleneğe sadakat nedeniyle ekonomistler, işletme girişimini, ulusun endüstriyel sistemini yönetmek, yönlendirmek ve tüketicilere malların tam ve eşit bir şekilde dağıtılmasını sağlamak için rasyonel bir düzenleme şeklinde tanımlamışlardır. Ticari baskının zorlamasıyla endüstriyel sistemin incelenmesi yerine, gelir ve mülkiyetin dağıtımı konusunda teorik bir soruşturmaya mecbur bırakılıp kısıtlanan 'danışman ekonomistler', yeni şeylerin iş sistemine eklenmesinde tıpkı hukuk danışmanları, diplomatlar ve devlet adamları gibisinden kendilerine düşen bir role sahiptirler. Yeni endüstriyel düzende, şirketlerin iş sistemlerinin meşruiyetine zemin sağlama ve savunma aracı haline gelmişlerdir (Harvey, 2013; Veblen, 2001: 20/80/89-90).

İş teşebbüslerinin teşvik edilmesine katkı sağlamaya dayalı inşa edilen ve mütemadiyen danışman ekonomistler tarafından üretilen teknokrasi kuramları, Veblen'in düşüncelerinin tezahürü neticesinde ortaya çıkmış bir sosyoloji eğilimi olup 1930'larda yaygınlık kazanmıştır. Veblen, genelde toplumun çıkarlarına ters olsa dahi kendi özel çıkarlarına yönelik faaliyetler peşinde koşan sanayicilerin ve finansörlerin yerini mühendislerin alacağını düşünmektedir. Kapitalist ülkelerde daha fazla gözlemlenen teknokrasiye bağlı kişiler, çağdaş kapitalizmde anarşinin ve istikrarsızlığın, siyasetçilerin devlet işlerini yürütememesinden kaynaklandığını öne sürmektedirler. Kapitalizmin, ekonomik yaşama ve devlet yönetimine teknik uzmanlar ile iş adamlarının el koyması sonunda en üst seviyede performans vereceğine inanırlar. Frolov'a göre aslında bu kişilerin kapitalist ekonomiyi ve siyaseti eleştiren sözlerinin altında devlet mekanizmasının sanayi tekellerine doğrudan bağımlı kılınması çabası yatmaktadır (Arendt, 1994: 142-143; Frolov, 1991: 464; Galbraith, 1988: 5-6/61-62).

İş sistemiğinin hakimiyet kurduğu çağdaş dünya, her birinin en önemli özelliklerini ana hatlarıyla içeren şekliyle; Püriten Devrim, Amerikan İç Savaşı ve Fransız Devrimi gibi bir dizi devrimin çıktılarının öğrettikleriyle, sonunda, kapitalizm ile parlamenter demokrasiyi, uzlaştırıcı prosedürler temelinde bir araya getirmiştir. 'Burjuva devrimi' yolu; İngiltere, Fransa ve Birleşik Devletler'in, başlangıç noktasında birbirlerinden derin farklılıklar gösteren toplumlarının, tarihin birbirini izleyen aşamalarında girdikleri yoldur. Bir diğeri ise Almanya'da ve Japonya'da tepeden inme bir devrimle endüstrinin geliştirilmesinin sağlanabildiği ve kapitalist olmakla birlikte güçlü bir devrimci dürtüden yoksun bir yoldur. Komünist yol, kökeninde asıl köylülerin yer aldığı, Rusya'da ve Çin'de benimsenen yoldur. 1960'larda Hindistan, ağır aksak, çağdaş bir endüstri toplumu olma yoluna girmiştir. Veblen'in moda olan 'geri kalmışlığın avantajları' analizi, aynı yola (diğer uluslarla kıyaslandığında) daha sonra giren öteki ülkeler için, çağdaşlaşma sorununun boyutlarını değiştirmiştir. Zira bu avantaj sayesinde

Hindistan'ın; İngiltere'nin, Almanya'nın, Japonya'nın, Rusya'nın, Çin'in hem kapitalist hem gerici deneyimlerden geçmek zorunda kalmadan, bu ulusların yönetim metotlarının iyi yönlerini tatbik etme imkânı bulması olasıdır. Nitekim geri kalmış ülkeler, Britanya'da yıllık tasarruf oranı 1871 ve 1911 yılları arasında %12 ila 15 arasında iken aynı dönemde Almanya'da %15-20 gibi dikkat çekici bir orana ulaştığı bilgisine bağlı olarak Almanya'nın nasıl böylesine tasarruf sağlayabildiğini analiz edip uygulayabilen bir iş sistemi geliştirebilirler. Tasarruf, ülkelerinin ekonomilerine ivme kazandıran şirketlerin, Veblen'in ifadesiyle 'kar arayışları'nı hızlandırmalarını sağlayan bir sermaye havuzu oluşturmasıyla önem arz etmektedir. Kapitalizme doğru giden durmak bilmez tırmanış trendini yakalayanlar ve bu ivmeden yararlananlar tasarrufların yatırımlara dönüşme ihtimalinden oldukça hoşnutturlar (Appleby, 2012: 192; Moore, 1989: 321-322).

7. Statü Simgeleri ve İktisadi Adalet Etkileri

Veblen, maddi kültürdeki simgelerin, önemli bir kısmının statü simgeleriyle ilişkilendirilmesiyle iktisadi adaletsizliğin belirginleştirilmesinin araçları olma işlevine sahip olduğu düşünmüştür. Aristokratların malikanelerinde, verdikleri hediyelerde ve cenaze törenlerinde maddi kültürlerini yansıtan statü simgelerini taşıdıklarını ifade etmiştir. Ona göre, Grek ve Roma tarihi; uzam, zaman ve kişi gibi kategoriler bağlamında psikoloji, sosyoloji ve antropolojiden yararlanılarak ele alındığında, Roma arena oyunlarının finansmanını, hediye, yeniden dağıtım, gösterişçi tüketimi ve siyasal yozlaşmayı statü simgeleri aracılığıyla yansıtmaktadır (Burke, 2006: 94/168-169).

Uygarlığa mal edilen öğeler, kültür öğeleri sayılabilir ve bu anlayış doğrultusunda kültür öğeleri; demografik taban, ekonomi, dil, bilim, tarih, teknik, din ve kült, eğitim, sanat ve formasyon (*bildung*), devlet ve siyaset, felsefe olarak sıralanabilir. Weber, uygarlık-kültür ayrımını toplum yapısı, uygarlık ve kültür şeklinde üçlü ayrıma tutmuştur. Freyer, bunların yapay olduğunu ve insana ait her şeyin 'kültür' kavramı altında toplanabileceğini söylemiştir. Veblen ise kültürü sadece kurumlarla sınırlamış ve kültür öğeleri addedilen her şeyin kendilerini (başta devlet olmak üzere) topluca kurumlarda gösterdiklerini ileri sürmüştür (Özlem, 1992: 22).

Amatör ideali, yüzeyselliği ve yeteneksizliğin bir kılıfı olarak kullanılabilen temalar, Aristokrasinin estetik boyutunun bağımsızlığının korunmasına yardımcı olurlar. Gösteriş ve dalkavukluk merakıyla pohpohlanan salt züppeliğin, toplumsal ayrımlar oluşturarak, bazılarını hiçbir rasyonel temele dayanmayan saygınlıklar yüklemesi, Veblen'in *Theory of the Leisure Class* yapıtında alaycı şekilde karikatürize edilmiştir. Avrupa Aristokrasisi ve hatta İngiliz Aristokrasisi son derece güçlü ve buyurgan bir düşün düşmanı (anti entelektüel) karaktere sahiptir. Aristokrasinin varlığını sürdürmesi, antitezi olarak düşünsel yaşamın korunmasına yardımcı olduğu kadar, Aristokrasiye ayrılan iktisadi ve beşeri kaynakların ancak çok küçük bir bölümünün düşünce ve sanat yaşamına yönelik kullanılmasına neden olmaktadır. Bu durumda, özgür toplum idealinin ortaya çıkardığı anlayışa ve bu anlayışın hayata geçirilmesine ilişkin Aristokratik katkının, korkunç addedilebilecek bir toplumsal bedel karşılığında sağlandığı söylenebilir (Moore, 1989: 381).

İktisadi adaletin bir diğer yansıması ise cinsiyet açısından moda ile görünüm arasındaki ilişkide ortaya çıkmaktadır. Veblen gibi düşünürler tarafından ele alınan bu husus, yakın zamanda feminist literatürün irdelediği bir unsur olarak yeniden gündeme gelmiştir. Özellikle moda, beden politikaları ve 'estetik emek' tartışmaları, kapitalist tüketim kültürünün kadın bedenini ekonomik ve sembolik bir sermaye alanına dönüştürdüğünü göstermektedir (Banet-Weiser, 2022; Elias, Gill, & Scharff, 2017). Bu çalışmalar, Veblen'in gösterişçi tüketim analizi, toplumsal cinsiyet boyutunu çağdaş bağlamda yeniden düşünmeye imkân vermektedir. Veblen, zengin erkeklerin modayı kullanımlarının bariz bir görüntüsünün, eşlerinin giysilerinde gözlemlendiğini belirtmiştir. Görünümün kendini ifade modu ve öznelliğin gelişimi olarak taşıdığı önem, büyük ölçüde ekonomik açıdan yeterliliğin ortaya konulmasının tezahürüdür. Modern dönemin sosyal eleştirmenleri, modada, kadınların güç kazanmasının bir aracı olan moda kıyafetlerini, yeni bir kadın köleliğinin yani Geç Orta Çağ'ın giysi ve kumaş devriminde katılan bir kölelik ifadesinin zincirlerini gizleyen örtüler olarak resmetmişlerdir. Yeni filizlenen ticari kapitalizm, kıyafeti; ekonominin

dayanağı ve iktisadi büyümenin temel göstergesi, sosyal başarının bir ölçüsü haline gelen gösterişli tüketim davranışlarının bir işareti haline getirmeyi başarmıştır. Tüketim odaklı ekonomiyi, erkekler yönlendirip yönettiği ve sonuçlarından erkekler yararlandığı halde, böylesine bir işleyişin gerektirdiği eziyetleri kadınlar çekmiştir. Veblen'e göre yükselen kapitalizmin ataları, aileleri, kadına yönelik moda akımları aracılığıyla dolaylı bir biçimde tüketime teşvik ederek dizayn ettikleri dünyanın en rahatsız edici bazı tezahürlerinden kaçabilmişlerdir. Erkekler, moda oyunundan uzak dururlar, kadınları rekabetçi bir biçimde giydirebilirler. Tüketim odaklı toplumda bitmek bilmeyen moda buluşlarını ve yalnız birkaç kez kullanılmak üzere üretimde bulunulan şık kıyafetleri açıkça kadın karakteriyle bütünleştirirler. Zengin kadınlar, *haute couture* moda dünyasında, bolca boş zaman sahipliği ve orantısız lüks harcamaları sayesinde zengin sınıfın belirgin özelliklerini yansıtarak iktisadi adaletsizliğin net bir şekilde gözler önüne serilmesine vesile olurlar (Veblen, 1898'den aktaran Gottdiener, 2005: 308-309/332; Hughes, 2005: 154).

Veblen, paralarını 'yaparak' değil 'satarak' kazanan züppe finans çevrelerinden hazzetmediğini her fırsatta belirtse de Amerikan toplumunda serpildiğini söylediği paraya hükmeden bu güçleri makul bir düzeyde yanına çekmeyi başaramamıştır. Simgelerle ifade edilen sermaye, sermayedarların aktif katılımına ihtiyaç duyar ve toplumsal yapıda ekonomik sermaye; Veblen'in deyiimiyle toplumsal statünün bir belirtisi olarak mal ve hizmetlerin, gösteriş amacıyla tüketilmesi olarak tanımladığı gösterişçi tüketime de paye vermek zorundadır. O, görünürdeki israfın, gerçekte iktisadi sermayeyi diğer sermayelere dönüştürmenin bir yolu olduğunu düşünmektedir. Farklı toplum kesimlerinin, özellikle de seçkinlerin (siyasal, ekonomik, askeri, simgesel) toplumsal statülerini diğerlerine algılatmak üzere gösterişçi tüketime sıklıkla başvurduğunu söylemektedir (Moore, 1989: 117; Yüce, 2007: 65-66).

Çalışma boyunca Veblen'in düşüncesi, kapitalizme yöneltilmiş tarihsel bir eleştiri olmanın yanında iktisadi adalet tartışmalarına kurumsal bir zemin sunan bütüncül bir yaklaşım olarak ele alınmıştır. Analiz göstermektedir ki Veblen, eşitsizliği, bireysel yetenek ya da çaba farklılıklarının doğal sonucu ve statü rekabetini, gösterişçi tüketimi ve kâr maksimizasyonunu teşvik eden kurumsal yapıların sistematik ürünü olarak kavramsallaştırmaktadır. Bu nedenle adaletsizlik, münferit sapmalardan ziyade kapitalist üretim ve mülkiyet ilişkilerinin içsel bir sonucudur. Onun kurumsal çerçevesi, gösterişçi tüketim, aylak sınıf ve gıyabında mülkiyet kavramları üzerinden eşitsizliğin yeniden üretim mekanizmalarını analiz etmeye yönelik araçlar sunmaktadır. Kapitalist sistemin endüstriyel verimlilik ile finansal çıkarlar arasındaki gerilimi nasıl derinleştirdiğini ve teknolojik ilerlemenin toplumsal refah yerine çoğu zaman ayrıcalıklı bir azınlığın çıkarlarına hizmet ettiğini göstermektedir. Böylece iktisadi adalet sorunu, gelir dağılımına indirgenmeyip üretimin amacı, mülkiyetin niteliği ve kurumların işleyişi bağlamında değerlendirilmiştir. Veblen'in adalet ve iktisadi anlayışı, normatif bir eşitlik idealini aşan ve toplumsal refahı önceleyen kurumsal bir yeniden yapılanma çağrısı içerdiğini ortaya koymaktadır. İktisadi adalet, bireysel iyi niyet ya da piyasa içi düzeltmelerle sağlanamaz. Bu yüzden üretim ve bölüşüm süreçlerinin toplumsal fayda temelinde yeniden örgütlenmesiyle mümkün görünmektedir. Bu bağlamda çalışma, Veblen'in analizlerinin günümüz eşitsizlik tartışmaları açısından da teorik bir imkân sunduğunu ve kapitalist sistemin etik temellerinin yeniden düşünülmesini gerektirdiğini ileri sürmektedir.

8. Sonuç

Thorstein Veblen, kapitalist toplumların karmaşık ve servet dağılımında eşitsizlik oluşturan kalıplarına eleştirel bir bakış açısıyla yaklaşarak yaptığı analizlerle iktisat ve sosyoloji literatürüne katkıda bulunmuştur. Gösterişçi tüketim, aylak sınıf, iş sistemi, toplumsal statü sembelleri gibi kavramlar, iktisadi adaletin neden istenildiği gibi gerçekleştirilemediğine ilişkin gerekçeleri ortaya koymaktadır. O, ekonomik sistemlerin toplumsal ve kültürel etkilerden bağımsız olarak işlediği şeklindeki neoliberal tarzda ifade edilen fikirlere karşı çıkarak kolektif ve derinlemesine iç içe geçmiş kurumların mevcudiyetinden bahsetmiştir.

Veblen, adaleti, zamanla evrildiği için kültürel ve kurumsal normlar tarafından şekillendirilen dinamik ve bağlamsal bir kavram olarak kabul edip toplumsal değerlere uygun olarak eşitsizlikleri dengeleyici bir

unsur şeklinde ele almıştır. Adalet, kendi başına, baskın kültüre bağlı olmasıyla göreceli bir kavramdır. Adalet, farklı toplumların belirli koşullarıyla ve güç dinamikleriyle ilişkili olarak kendilerini anlamlandırma ihtiyacını vurgulaması açısından tarihseldir ve sosyolojiktir. Adalet, eşitsizliği sürdüren ve insan gelişimini engelleyen ekonomik ve sosyal yapılara karşı bir sığınaktır fakat adalet standartları, egemen sınıflar tarafından üretildiğinden dolayı, ideale yakın düzeyde gerçekleştirilmesi zor olan bir kavramdır.

Veblen'e göre iktisadi adalet, denge gözetimiyle ve eşitlik ilkelerine bağlı bir ele alış biçimiyle toplumdaki kaynakların ve bunlardan pay alabilme fırsatlarının eşit yahut adil bir şekilde dağıtılmasını ifade etmektedir. Dağıtıcı adalet, ekonomik sistemlerin ayrıcalıklı bir azınlığın çıkarlarından ziyade tüm toplumun ihtiyaçlarına hizmet etmesi gerektiği kabulüne dayanmaktadır. Tazmin (telafi) edici adalet ise hangi nedenle olursa olsun, servetlerinde orantısız artışlar meydana gelen zenginlerin, bu servetlerinin makul bir kısmının onların insafına bırakılmadan ve kurumsal yaptırımlarla tazmin edici şekilde diğerlerine aktarılması gerekçesine sahiptir. Böylesine uygulamalarla denge sağlan(a)mazsa toplumsal huzursuzluk ve çatışma tırmanabilir. İktisadi adaletin tesis edilememesi, ekonomik eşitsizliğin sadece piyasa sisteminin doğal bir sonucu değil, aynı zamanda onun altında yatan toplumsal ve kültürel değerlerin de bir sonucu olduğu fikrine dayanmaktadır. Veblen, israf ve aşırılık döngüsü oluşturan aylak sınıf davranışlarının ortadan kaldırılmasının çok zor olduğunu kabul etmekle birlikte zenginliğin dağıtımının, zenginlik ile statüden öte, liyakat ve ihtiyaca dayalı olması halinde törpülenip eşit dağıtımına nispi olarak yaklaşılabilirliğini düşünmüştür. Nitekim iktisadi adalet taleplerinin, bireysel kazançtan ziyade, toplumun ortak iyiliğine ve bir bütün olarak tüm fertlerin refahına daha fazla katkı sağlayacak uygulamaların hayatta tatbik edilmesi temelinde ifade edilmesi gerektiğine vurgu yapmıştır. Daha adil ve eşitlikçi bir toplum inşası ideali, kurumların yaptırım gücüyle desteklenmiş ve prosedürel yapısı iyi oluşturulmuş bir ekonomik sistem ile mümkün olabilir.

Yerleşik ekonomik davranış normları, yıkılması çok zor zihinsel duvarlar meydana getirebilir. Statü simgelerinden algılanan sinyaller, iktisadi adaletsizliği diğerlerine teşhir edercesine gösterme etkisini ortaya çıkarmaktadır. Sosyal statünün yansımalarını ifade eden amblemler, giysiler, eşyalar bizatihi eşitsizliğin aylak sınıfta mevcut olduğunu gösteren emarelerdir. Normalde gösterişin, aylaklığın züppelik kabul edildiği zamanlarda ve mekanlarda böylesine simgeler ve davranışlar ayıplanırken iktisadi adaletsizliğin kanıksandığı toplumlarda sosyal statü simgeleriyle ifşa edilen bu gibi hususlar olumlu karşılanıp övgüye mazhar olmaktadır. Sayılan hususlar, sistemsel kusurları belirginleştirerek daha derin bir sosyal kabul edilişe neden olmaktadır. Toplumların ahlaki çöküş belirtileri, gösterişçi tüketim ile ayyuka çıkıp Veblen'in de ifade ettiği üzere kırılma noktası geçildiğinde hem ekonomik hem de kültürel açıdan daha adil bir toplum için bir dönüşüm çağrısı yükselmektedir. Böyle bir çağrının ortaya çıkmadığı toplumlarda ise ya aylak sınıfın gösterişçi tüketim davranışları aşırı düzeye ulaşmamıştır ya da toplum henüz kolektif bağlamda belli bir idrak düzeyine erişememiştir.

Veblen, kaynakların ayrıcalıklı bir azınlığın çıkarlarına hizmet etmesini sürdüren güç dinamiklerini ele almanın önemini vurgulamıştır. Elitist politikalarla şekillendirilen siyaset, sonuçları üretmede çıkar gruplarının ve iktisadi elitlerin manipülasyonuna maruz kalması yüzünden, güvenilirliği düşük bir alandır. Çoğunluğun refah kaybı pahasına oluşturulan bir sistemle, adalet ve iktisadi adalet tesisi oldukça zordur. Sistemin, ekonomik faaliyetlerin hedeflerini yeniden tanımlayan, kaynakları daha adil bir şekilde dağıtmakla kalmayıp aynı zamanda refahı ve toplumsal eşitliği önceliklendiren bir reform ihtiyacı vardır. Veblen'in adalet ve iktisadi adalet anlayışı, muhataplarına, ekonomik sistemlerinin temel varsayımlarını yeniden düşünmeye davet eden önerileri bulunmaktadır. Çalışmaları, servet dağılımındaki eşitsizliğin hem yapısal hem de kültürel boyutlarını ele almasıyla kapsayıcılığı, sürdürülebilirliği ve adaleti teşvik eden politikalara ve uygulamalara yönelmeyi tavsiye etmektedir. Veblen'in analizleri, iktisadi eşitsizlik ve sosyal adalet sorunlarıyla boğuşanlara, toplumun kolektif ihtiyaçlarını gerçekten yansıtan ve onlara hizmet eden ekonomik sistemler üretmeleri için daha eşitlikçi ve adil bir gelecek öngörüsüne dayalı değerli bir çerçeve sunmaktadır.

Kaynaklar

- Appleby, J. (2012). *Amansız Devrim Kapitalizmin Tarihi*. (A. C. Akkoyunlu, Çev.) İstanbul: Alfa Yayınları.
- Açıkalın, S., Tiryaki, A., Esen, E., Özata, E., Erdoğan, M., & Yıldırım, S. (2014). *Sanayi Ekonomisi* (3. Baskı). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Arendt, H. (1994). *İnsanlık Durumu*. (B. S. Şener, Çev.) İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Banet-Weiser, S. (2022). *Believability: Sexual Violence, Media, and the Politics of Doubt*. Hoboken, NJ, USA: Wiley.
- Baudrillard, J. (2009). *Gösterge Ekonomi Polisiği Hakkında Bir Eleştiri*. (O. Adanır, & A. Bilgin, Çev.) İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Benkler, Y. (2022). Power and Productivity: Institutions, Ideology and Technology in Political Economy. İçinde D. Allen, Y. Benkler, L. Downey, R. Henderson & J. Simons (Ed.), *A Political Economy of Justice* (ss. 27-60). Chicago: University of Chicago Press.
- Bocock, R. (1997). *Tüketim*. (İ. Kutluk, Çev.) Ankara: Dost Yayınları.
- Bottomore, T. (1993). *Marksist Düşünce Sözlüğü*. (M. Tunçay, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Buğra, A. (1995). *İktisatçılar ve İnsanlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Burke, P. (2006). *Fransız Tarih Devrimi: Annales Okulu* (2. Baskı). (M. Küçük, Çev.) İstanbul: Doğu Batı Yayınları.
- Camic, C. (2020). *Veblen*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Daugert, S. M. (2020). *The Philosophy of Thorstein Veblen*. Columbia: Columbia University Press.
- Davanzati, G. F. (2006). *Ethical Codes and Income Distribution: A Study of John Bates Clark and Thorstein Veblen*. London: Routledge.
- Dorfman, J. (1934). *Thorstein Veblen and His America*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Dowd, D. (2013). *Kapitalizm ve Kapitalizmin İktisadi* (2. Baskı). (A. H. Köse, Dü.; C. Gerçek, Çev.) İstanbul: Yordam Kitap.
- Elias, A. S., Gill, R., & Scharff, C. (Eds.). (2017). *Aesthetic Labour: Beauty Politics in Neoliberalism*. London, UK: Palgrave Macmillan.
- Frolov, I. (1991). *Felsefe Sözlüğü*. (A. Çalışlar, Çev.) İstanbul: Cem Yayınevi.
- Galbraith, J. K. (1988). *Ekonomi Kimden Yana*. (B. Çorakçı, & N. Himmetoğlu, Çev.) İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Giddens, A. (1999). *İleri Toplumların Sınıf Yapısı*. (Ö. Baldık, Çev.) İstanbul: Birey Yayıncılık.
- Gottdiener, M. (2005). *Postmodern Göstergeler/Maddi Kültür ve Postmodern Yaşam Biçimleri*. (E. Cengiz, H. Gür, A. Nur, Çev.) İstanbul: İmge Kitabevi.
- Harvey, D. (2013). *Sosyal Adalet ve Şehir*. (M. Morali, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Heilbroner, R. L. (2013). *İktisat Düşünürleri: Büyük İktisat Düşünürlerinin Yaşamları ve Fikirleri*. (A. Tartanoğlu, Çev.) Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Hughes, D. O. (2005). Kadın Modasını Düzenleme. İçinde *Kadınların Tarihi Cilt II Ortaçağ'ın Sessizliği*. (G. Duby, M. Perrot, Ed., A. Fethi, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. (ss. 134-155)
- Kazgan, G. (2000). *İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi* (10. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*. (O. Akınhay, & D. Kömürcü, Çev.) Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

- Moore, B. (1989). *Diktatörlüğün ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri*. (Ş. Tekeli, A. Şenel, Çev.). Ankara: V Yayınları.
- Oğuz, O. (2007). *Gelir Dağılımı Adaletsizliğinin Kurumsal İktisat Yönünden Değerlendirilmesi: Ekonometrik Bir Uygulama*. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı İktisat Politikası Bilim Dalı. Doktora Tezi.
- Özlem, D. (1992). "Kültür Felsefesi." İçinde Hacıkadiroğlu, V. *Felsefe Tartışmaları 12. Kitap* (ss. 15-30).
- Reinert, E. S., & Viano, F. (2012). *Thorstein Veblen: Economics for an Age of Crises*. London: Anthem Press.
- Ritzer, G. (2000). *Büyüsü Bozulmuş Dünyayı Büyülemek*. (F. Payzın, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Tilman, R. (2015). *A Veblen Treasury: From Leisure Class To War, Peace and Capitalism from Leisure Class to War, Peace and Capitalism*. New York: Routledge.
- Veblen, T. (1923). *Absentee Ownership and Business Enterprise in Recent Times: The Case of America*. Michigan: B.W. Huebsch.
- Veblen, T. (1917). *An Inquiry into the Nature of Peace and the Terms of Its Perpetuation*. London: Macmillan & Co., Ltd.
- Veblen, T. (2005). *Aylak Sınıfın Teorisi*. (Z. Gültekin, C. Atay, Çev.). İstanbul: Babil Yayınları.
- Veblen, T. (1908). Professor Clark's Economics. *The Quarterly Journal of Economics*, 22(2), 147-195. Doi:10.2307/1883836
- Veblen, T. (2001), *The Engineers and the Price System*. South Kitchener, Ontario: Batoche Books.
- Veblen, T. (1965). *The Higher Learning in America*. New York: Augustus M. Kelley.
- Veblen, T. (1946). *The Instinct of Workmanship*. New York: Viking Press.
- Veblen, T. (1990). *The Place of Science in Modern Civilization*. London: Transaction Publishers.
- Veblen, T. (1904), *The Theory of Business Enterprise*. New York: Routledge.
- Veblen, T. (1899), *The Theory of the Leisure Class: An Economic Study in the Evolution of Institutions*. New York: Macmillan.
- Veblen, T. (1898). Why is Economics not an Evolutionary Science? *The Quarterly Journal of Economics*, 12(4), 373-397. Doi:10.2307/1882952
- Watson, P. (2014). *Fikirler Tarihi: Ateşten Freud'a*. (K. Atakay, B. Pala, B. Tırnakçı, N. Elhüseyni, & K. Genç, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Yüce, E. (2007). *Simgesel Seçkinler ve Habitus - Hürriyet Gazetesinde Köşe Yazarlığı*. Ankara Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Gazetecilik Ana Bilim Dalı Doktora Tezi.